

УДК 342.7;341–231

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
У СПРАВАХ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК МОЖЛИВОГО
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ПРАВОЗАХИСНИХ
ГАРАНТІЙ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЮРИДИКО-
СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)**

О. Гарасимів

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: kittyp@ukr.net*

Вперше в українській науковій юридичній літературі представлено результати статистичного дослідження рішень Європейського суду з прав людини стосовно України, ухвалених протягом 2008-2013 років, в яких причиною порушення конвенційних прав людини визнано відсутність або недостатню ефективність законодавчих правозахисних гарантій. Зокрема наведено інформацію про питому вагу таких рішень у загальній кількості рішень, ухвалених Європейським судом з прав людини у зазначений період, та види конвенційних прав, порушення яких констатовано у досліджених рішеннях.

Ключові слова: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, законодавчі правозахисні гарантії, законодавчі дефекти.

Оскільки Україна, ставши у 1997 р. членом Ради Європи, взяла на себе зобов'язання виконувати рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), то вплив Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі – Конвенція) на українську юридичну практику не зводиться тільки до виконання цих рішень у справах проти України щодо виплати державою заявникові справедливої компенсації за порушення конвенційного права. Держава має вживати заходи загального характеру (потреба в яких виникає, зокрема, через багато таких рішень ЄСПЛ), насамперед внести відповідні зміни у національне законодавство.

Як відомо, основну увагу дослідників здебільшого привертає вплив і практики ЄСПЛ на правозастосовну діяльність в Україні (праці С. Головатого, О. Климовича, П. Рабіновича, О. Соловйова, Д. Супруна, С. Тимченка, С. Федика, С. Шевчука та ін.). Тоді як їхній вплив на інші елементи правової системи, зокрема на законодавчу діяльність, залишається недостатньо вивченим. Саме цим й зумовлена актуальність дослідження, результати якого викладено у цій статті.

Метою статті є виявлення та систематизація тих рішень ЄСПЛ щодо України, в яких він вказує, що причиною порушення забезпечуваних Конвенцією прав є певні недоліки національного законодавства.

Критерії відбору та класифікації рішень ЄСПЛ. Насамперед потрібно було виокремити ті рішення, в яких вказано на головні недоліки законодавства України у сфері гарантування конвенційних прав. Першим критерієм аналізу рішень ЄСПЛ, у яких висловлюються зауваження щодо зазначених гарантій, було обрано зміст (сутність) тих прав, які би мали бути ефективно забезпечені відповідними законодавчими нормами.

Другий із таких критеріїв ґрунтувався на розрізненні двох видів означених недоліків: один торкається тих випадків, коли – з погляду ЄСПЛ – в українському законодавстві вказано на відсутність норми, спрямованої на забезпечення та захист

конвенційних прав; а інший – тих випадків, коли наявні законодавчі гарантії таких прав ЄСПЛ вважає неякісними, неефективними.

І, нарешті, третім критерієм послугувала вербальна форма вираження, а точніше – деонтологічний статус тих рекомендацій ЄСПЛ з усунення недоліків законодавчих гарантії конвенційних прав, які випливають із його рішень. За цим критерієм такі рекомендації розподіляють на два види: 1) *прямі* (коли ЄСПЛ текстуально формулює положення про наявність потреби прийняти чи змінити певний закон, аби покращити юридичне гарантування права); і 2) *непрямі* (коли подібної вказівки у рішенні ЄСПЛ немає, але, так чи інакше, зазначено, що чинне законодавство не може повноцінно гарантувати, захистити в Україні певне конвенційне право).

Отож, схарактеризуємо стисло основні результати нашого дослідження щодо першого з виділених критеріїв. Зауважимо, що його предметом були обрані, ясна річ, лише ті рішення ЄСПЛ (ухвалені ним протягом 2008–2013 років), у яких державою-відповідачем була Україна і він визнав її порушницею забезпечуваних Конвенцією прав.

Загальна кількість вивчених рішень ЄСПЛ - 589. З них зауваження саме щодо законодавчих гарантії конвенційних прав містились, як виявилось, у 122 рішеннях (що становить 20,7% від загальної кількості опрацьованих рішень). Зазначимо також, що оскільки у багатьох з них ЄСПЛ визнавав порушенням не одне, а декілька конвенційних прав, то й загальна кількість його законодавчих «претензій» до України може перебільшувати загальну кількість проаналізованих рішень.

Наведені показники дають змогу зробити висновок про те, що найпоширенішу причину порушень прав, передбачених Конвенцією, ЄСПЛ вбачає все ж таки у недоліках правозастосовної діяльності, а не у дефектах законодавчих гарантії таких прав.

За першим критерієм (тобто за змістом порушеного права, передбаченого відповідною статтею Конвенції) виявлені ЄСПЛ недоліки таких правозахисних гарантії стосуються таких конвенційних прав.

1. Порушення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції) було констатовано у 32 рішеннях, що становить 26,2% від рішень, в яких висловлено зауваження щодо недоліків національного законодавства ЄСПЛ проти України. Прикладом слугує, скажімо, рішення ЄСПЛ у справі «Nechiporuk and Yonkalo проти України» (2011), у п. 204 якого констатується, що практика тримання обвинувачених під вартою без конкретного юридичного підґрунтя або за відсутності чітких норм, які б регулювали їхню ситуацію, унаслідок чого вони можуть бути позбавлені свободи протягом необмеженого часу, без дозволу суду є несумісною з принципом юридичної визначеності та захисту від свавілля, які червоною ниткою проходять через Конвенцію, та з принципом верховенства права [1].

2. Недостатній законодавчий захист права власності (ст. 1 Першого протоколу до Конвенції) було виявлено ЄСПЛ у 23 рішеннях (18,9%). Так, у п. 52 рішення у справі «Sevayin and others проти України» (2010) вказано на те, що на час розгляду цієї справи не існувало чітких законодавчих положень, які були би підставою для припинення прав часткової власності заявників на горище їхнього будинку [2].

3. Законодавче незабезпечення захисту права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції) ЄСПЛ виявив у 12 рішеннях проти України (9,8%). Прикладом є рішення у справі «Savitskyu проти України» (2012), у п. 114 якого він зазначив, що «заявник зазнав труднощів при отриманні доступу до матеріалів справи. Ці труднощі були спричинені відсутністю в рамках національного законодавства відповідних гарантії. Кримінально-процесуальний кодекс (мається на увазі Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. – Авт.) передбачає процедуру доступу потерпілих до матеріалів справи після закінчення розслідування заумови, що матеріали справи передано до суду для подальшого розгляду (ст. 217 Кодексу). Кодекс належним

чином не регулює питання такого доступу потерпілого або інших причетних осіб на більш ранніх стадіях провадження або у разі, якщо матеріали справи не були передані до суду для подальшого розгляду. Відповідно, заявник не мав належного доступу до матеріалів справи і це істотно вплинуло на ефективність процесу» [3].

4. Конвенційну заборону катування (ст. 3 Конвенції) ЄСПЛ вважає законодавчо незабезпеченою у 12 рішеннях проти України (9,8%). Наприклад, рішення у справі «Oleksiy Mukhaylovych Zakharkin проти України» (2010) ЄСПЛ мотивував тим, що обмеження права заявника на доступ до матеріалів справи на ранніх стадіях провадження, яке стало можливим унаслідок відсутності відповідних гарантій у національному законодавстві, було непропорційним і не відповідало вимозі ефективного доступу до провадження для цілей статті 3 Конвенції [4].

5. Порушення права на повагу до особистого та сімейного життя (ст. 8 Конвенції) ЄСПЛ констатував у 7 рішеннях (5,7%). Найбільш загально позицію ЄСПЛ характеризує, наприклад, п. 83 рішення у справі «Sergey Volosyuk проти України» (2009), в якому зазначено, що перевірка кореспонденції в'язнів, здійснювана в автоматичному режимі на підставі правових норм, які сформульовані в досить загальній формі і які надають адміністрації місьць позбавлення волі широкі дискреційні повноваження у цьому зв'язку, становить практику, яка не відповідає вимогам статті 8 Конвенції [5].

6. Порушення права на свободу вираження поглядів (ст. 10 Конвенції) було констатовано у двох рішеннях ЄСПЛ (1,6%). Так, у п.п. 62–64 рішення «Editorial board 'Pravoye Delo' and Shtekel проти України» (2010), зокрема, зазначено, що «на той час не існувало національних нормативних актів стосовно державної реєстрації інтернет-видань і що, як стверджував Уряд, Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та інші нормативні акти, які регулюють сферу засобів масової інформації в Україні, не містили будь-яких положень про статус інтернет-видань або використання інформації, отриманої з інтернету, а також відсутність на національному рівні достатньої законодавчої бази, яка б давала журналістам змогу використовувати отриману з інтернету інформацію без остраху наразитися на санкції, серйозно перешкоджає пресі відігравати свою роль «сторожового пса суспільства». На думку Суду, повне виключення такої інформації зі сфери застосування законодавчих гарантій журналістських свобод може саме собою спричинити неправомірне втручання у свободу преси, гарантовану статтею 10 Конвенції, і отже, враховуючи недостатність у національному законодавстві належних гарантій для журналістів, які використовують інформацію, отриману з інтернету, заявники не могли достатньою мірою передбачати наслідки, до яких могла призвести оскаржувана публікація. Це дає Судові підставу вважати, що вимогу щодо законності, закріплену в другому пункті статті 10 Конвенції, дотримано не було» [6].

7. Порушення права заявників на подання індивідуальної заяви (ст. 34 Конвенції) було констатовано у двох рішеннях ЄСПЛ (1,6%). Прикладом може слугувати рішення у справі «Vasiliy Ivashchenko проти України» (2012), яка стосується надання родичам засудженого доступу до матеріалів справи для забезпечення йому можливості звернення до ЄСПЛ, де ЄСПЛ констатував, що хоча Уряд стверджував про те, що родичі заявника могли допомогти йому отримати потрібні копії документів, він, однак, не пояснив процедури, згідно з якою мали діяти заявник та, наприклад, його брат, аби отримати доступ до матеріалів справи заявника [7].

По одному рішенню ЄСПЛ проти України припадає на виявлення недостатності законодавчого захисту від порушень таких конвенційних прав

(кожне рішення становить 0,8 % від загальної кількості тих, в яких висловлено зауваження щодо національного законодавства):

1) право на свободу зібрань та об'єднань (ст. 11 Конвенції). Рішення у справі «Koretskiyy and others проти України» (2008) ЄСПЛ засвідчує, що положення Закону України «Про об'єднання громадян», які регулюють реєстрацію об'єднань громадян, є занадто розмитими, щоб бути достатньо «передбачуваними» для зацікавлених осіб, та надають державним органам широкі межі розсуду у вирішенні питання, чи може певне об'єднання бути зареєстрованим [8];

2) право на вільні вибори (ст. 3 Першого протоколу до Конвенції). У справі «Kovach проти України» (2008) ЄСПЛ висловив позицію, згідно з якою «не існувало жодного законодавчого положення чи національної практики, що пояснювали б, які саме чинники можна вважати «іншими обставинами». Зокрема, незрозуміло, чи слід було вважати «іншими обставинами» ті, які не були передбачені ст. 70 (мається на увазі Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18 жовтня 2001 р. – Авт.), і чи давало це можливість виборчим комісіям та судам (у разі оскарження таких рішень до судів) обійти формулювання ст. 70 через тлумачення «інших обставин» як таких, що включають обставини, передбачені цим положенням. Крім того, у ст. 70 перелічено події, виникнення яких під час виборів могло призвести до визнання голосування недійсним, тоді як положення ст. 72 регулювали порядок розгляду протоколів голосування і не мали безпосереднього стосунку до таких подій» [9];

3) право на оскарження у кримінальних справах (ст. 2 Протоколу №7 до Конвенції). У п. 36 рішення у справі «Hristov проти України» (2009) ЄСПЛ констатував відсутність ефективної процедури оскарження в адміністративних справах, оскільки перегляд справи постанови суду про накладення адміністративного стягнення міг ініціюватися або з огляду на протест, внесений прокурором, або з огляду на клопотання, подане головою суду вищого рівня. Тобто така процедура не була безпосередньо доступною для сторони у справі, оскільки цій стороні дозволялося лише звернутися до відповідних посадових осіб із проханням переглянути справу [10].

Отже, виходячи з наведених вище результатів дослідження, можна зробити висновок, що, здавалось би, найгірше забезпечуються законодавчими гарантіями права, передбачені ст. 5 і 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до неї. Однак такий висновок міг виявитись дещо неточним, оскільки він не враховує кількісного співвідношення тих прав, на порушення яких скаржились заявники і які (порушення) були зафіксовані у проаналізованих рішеннях ЄСПЛ (такі показники плануємо виявити у дальших дослідженнях).

Окремо звернемо увагу на те, що найбільша кількість законодавчо не захищених порушених конвенційних прав була зафіксована ЄСПЛ щодо права на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13 Конвенції) – у 52 його рішеннях (42,6%). У зв'язку з цим нагадаємо, що порушення означеного права зазвичай «прив'язуються» ЄСПЛ до порушення державою-відповідачем якогось іншого конвенційного права, для захисту якого – з погляду ЄСПЛ – забракло ефективних юридичних засобів. Наприклад, у п. 91 рішення у справі «Uhan проти України» (2008) ЄСПЛ вказував на відсутність ефективного засобу оскарження невідповідності умов тримання під вартою: «Уряд не продемонстрував можливості за українським законодавством для заявника скаржитися на умови тримання чи не довів того факту, що засоби захисту, які були йому доступні, були ефективними, наприклад, що вони могли запобігти порушенню права (виникнення чи продовження) чи що вони могли б надати відповідне відшкодування. Так, Суд доходить висновку, що відбулося порушення статті 13 Конвенції у зв'язку із відсутністю у національному законодавстві ефективних та доступних засобів захисту

за скаргами заявника щодо лікування та умов тримання» [11]. Схожа позиція висловлена також в рішеннях у справах «Yakovenko проти України» (2008) [12], «Malenko проти України» (2009) [13] та низці інших справ. У справах «Vergelskiy проти України» (2009) [14] та «Вуков про-ти України» (2009) [15] констатовано відсутність ефективних засобів юридичного захисту у скаргах на тривалість, відповідно, кримінального та цивільного провадження. Яскравим прикладом також буде рішення ЄСПЛ у справі «Bogatoва проти України» (2010), у п. 15 якого зазначено, що ефективних національних засобів для оскарження конституційності законодавчих положень немає, оскільки українська правова система не надає особі права безпосередньо звернутись до Конституційного Суду [16].

Щодо досліджень рішень ЄСПЛ у справах проти України відповідно до інших критеріїв, то вони будуть опубліковані згодом.

Список використаної літератури.

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Nechiporuk and Yonkalo проти України» від 21.07.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19615>.
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Seryavin and others проти України» від 10.05.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19623>.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Savitskiy проти України» від 26.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19618>.
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin проти України» від 24.09.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19614>.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Sergey Volosyuk проти України» від 12.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19619>.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Editorialbo ard ‘Pravoye Delo’ and Shtekel проти України» від 05.08.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19621>.
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Vasiliy Ivashchenko проти України» від 26.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/32719>.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Koretskiy and others проти України» від 03.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/24530>.
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Kovach проти України» від 07.05.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/196124>.
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Hristov проти України» від 19.02.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19612>.
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Uhan проти України» від 18.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19622>.
12. Рішення ЄСПЛ у справі «Yakovenko проти України» від 25.01.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19622>.
13. Рішення ЄСПЛ у справі «Malenko проти України» від 19.05.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19614>.
14. Рішення ЄСПЛ у справі «Vergelskiy проти України» від 12.03.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19622>.
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Вуков проти України» від 16.04.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19622>.
16. Рішення ЄСПЛ у справі «Bogatoва проти України» від 07.10.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19612>.

*Стаття: надійшла до редакції 29.04.2015
прийнята до друку 01.07.2015*

**EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
IN CASES AGAINST UKRAINE AS A POSSIBLE FACTOR
IN THE IMPROVEMENT OF LEGAL GUARANTEES
OF HUMAN RIGHTS (ACCORDING TO THE LEGAL
AND STATISTICAL RESEARCH)**

O. Harasymiv

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str., 1, UA – 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: kittyp@ukr.net*

The paper presents the results of a statistical research of the European Court of Human Rights decisions in cases against Ukraine approved during 2008 – 2012 years in which the absence or lack of legal guarantees of human rights effectiveness has been acknowledged as the cause of conventional rights violation at first in the domestic scientific legal literature. In particular, information about the proportion of such decisions in the total number of decisions taken by the European Court of Human Rights in the period, and the types of treaty rights violations are stated in the investigated solutions has been given.

In this article there are analyzed the possibilities to the decisions of the European Court on Human Rights against Ukraine, in which it points out that certain disadvantages national legislation have been the reason for violations of Conventional rights, have influence on national legal system. The classification of such decisions on the following three criteria: content of the Conventional rights that have to be provided with effective legal norms; these types of flaws; verbal form of ECHR conclusions' expression about the shortcomings of legal safeguards treaty rights. It is concluded that such ECHR rulings can be considered fully met if Ukraine not only paid fair compensation to the applicant, but also eliminated the mentioned legal defects.

The abovementioned results we committed by legal and statistical analysis of ECHR judgments, which were noted legal causes of Conventional rights' and freedoms in Ukraine violations can serve as a meaningful guidelines to improve the efficiency of legal means to ensure and protect the rights and freedoms of human and citizen in Ukraine. In particular, special attention should probably be paid to the elimination of gaps in the legislative inurement of human that are directly pointed by ECHR in its decisions.

For more complete and concrete results of the research and its practical significance improvement, advisable to identify the proportion of those with these deficiencies ECHR Ukrainian legislation, which, after the entry into force of the relevant decisions of the ECHR were somehow resolved through the mediation of legislative activity.

And the last one statement. In clarifying the status of the ECHR judgments, which are his comments on the shortcomings of national legislation as causes of violations of Convention rights, should certainly examine whether the state eliminated the following disadvantages. As long as this is not done, the relevant decision of the ECHR to be completely satisfied unlikely to be justified. So important proposals subject expertise with the Convention and the ECHR practice not only certain projects of legal acts, and even draft laws of Ukraine.

Keywords: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; European Court on Human Rights; legislative human rights guarantees; legal defects.